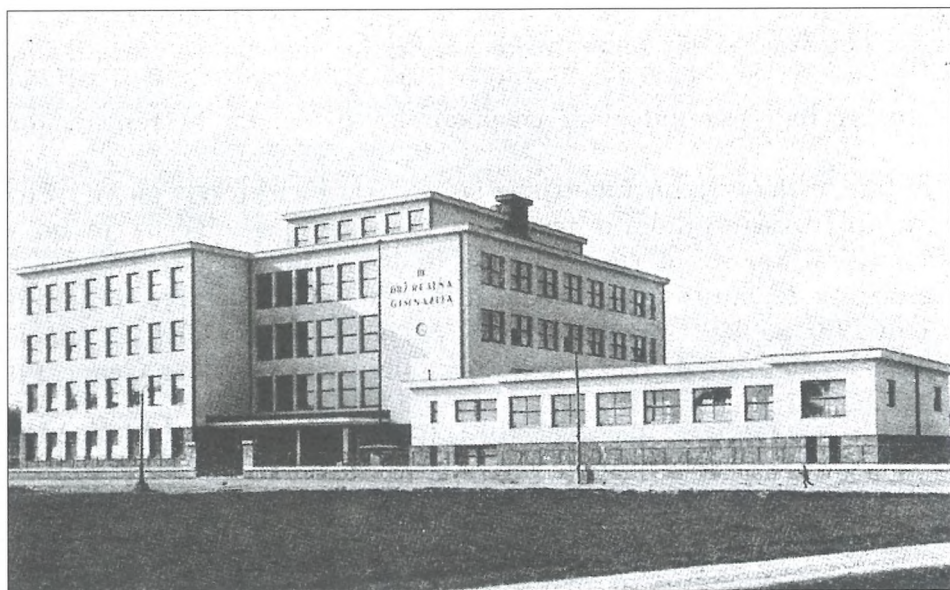

Željko Oset

***Prosvetne razmere v obdobju
banovanja Natlačena***

Poslopje gimnazije v Ljubljani za Bežigradom, projektanta Emila Naviška, ki je bila prva brezkoridorna šolska stavba na svetu. V njej so začeli s poukom leta 1936. To šolo je obiskoval tudi sin Marka Natlačena, Marko.

Prosvetne razmere v obdobju banovanja Natlačena

V zapisnikih banskega sveta v obdobju bana Marka Natlačena (1935–1941) in v arhivskem gradivu Ministrstva prosvete Kraljevine Jugoslavije prevladujejo naslednja vprašanja: premestitve učiteljev na narodnih šolah in (nekoliko manj) na srednji šolah, varčevalni ukrepi in poskusi okrnitve Univerze kralja Aleksandra in zmanjšanje državnega prispevka za šolstvo in sočasno povečanje banovinskega prispevka, materialni položaj šol, pomanjkanje učnih pripomočkov, brezposelnost mladih učiteljev in diplomantov, upokojevanje učiteljic, upokojevanje učiteljev in uradnikov z izpolnjenimi pogoji za upokožitev, gradnja univerzitetne knjižnice v Ljubljani, izpopolnitev Medicinske fakultete, gradnja inštitutov Tehniške fakultete, ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti in Glasbene akademije, odnos banske uprave Dravske banovine do sokolov, možnost vpliva banske uprave na moderne medije (radio in film) ter društveno življenje in skrb za narodno prosveto.¹

Jedro prosvetne politike je bilo šolstvo, njena hrbtenica pa so bile učne moči, kot je julija 1932 zapisal ban dravske banovine Drago Marušič.² Pri tem je mislil na njihovo ustrezno nacionalno in politično opredeljenost poleg splošno pričakovane strokovne usposobljenosti.³ Ban Marušič je pisal ministru, ker le-ta ni upošteval predlogov za menjavo vseh njegovih predlog, zaradi česar naj bi trpel ugled učiteljev.⁴ Do podobnih zadreg pri upoštevanju predlogov banske uprave

¹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Banski svet Dravske banovine (AS 77), t.e. 2-12; Arhiv Jugoslavije (AJ), 66 (Ministrstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije); prim. Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije. Ljubljana 1939 (dalje Spominski zbornik), str. 175–322; Ervin Dolenc: Kulturni boj. Kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929. Ljubljana 1996 (dalje Dolenc, Kulturni boj); isti, Med kulturo in prosveto. Kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnima vojnama. Ljubljana 2010 (dalje Dolenc, Med kulturo in prosveto); Slavko Kremenšek: Slovensko študentovsko gibanje 1919–1941. Ljubljana 1972; Anka Vidovič Miklavčič: Mladina med nacionalizmom in katolicizmom. Pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929–1941 v jugoslovanskem delu Slovenije. Ljubljana 1994; Aleš Gabrič: Cenzura gledališkega repertoarja v prvi in drugi Jugoslaviji. V: Cenzurirano: zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes. Ljubljana 2010, str. 175–179.

² AJ, 66-25-59, Zahtev bana Dravske banovine, 1932.

³ ARS, AS 77, t.e. 4, 3. seja III. zasedanja banskega sveta 24. 2. 1933, št. 37, Resolucija finančnega odbora banskega sveta o prosvetnih vprašanjih.

⁴ AJ, 66-25-59, Zahtev bana Dravske banovine, 1932; AJ, 66-115-368, Pitanja narodnih poslanka, 1925–1926. – Ob tem je ban Marušič omenil se ni upošteval predlog za imenovanje dr. Karla Lončarja za direktorja Narodnega muzeja namesto dr. Josipa Mala, ki naj bi bil »odločen

glede menjav je prihajalo tudi v obdobju bana Marka Natlačena.⁵

Menjave učiteljev in kazenske premestitve oziroma premestitve po službeni potrebi so bile splošna praksa in osnovna oblika kulturnega boja na Slovenskem.⁶ Najbolj so bile te menjave učiteljev po službeni potrebi na narodnih šolah razširjenje v obdobju 1924–1926, ko je večina menjav potekalo kar med šolskim letom. Očitno je bila ta praksa najbolj razširjena v Sloveniji, saj so kar 4/5 vprašanj o premeščanju učiteljev v Narodni skupščini v obdobju 1924–1926 postavili slovenski poslanci; v preostalih letih, za katera je ohranjeno gradivo, pa je vsaj polovica vprašanj o premeščanju iz Slovenije. S tem pa so nastali – poleg osebne stiske premeščenih učiteljev – tudi visoki neposredni stroški.⁷ Zato je ministrstvo prakso premeščanja učiteljev omejilo z zmanjšanjem postavke za selitve. To je bistveno zmanjšalo dinamiko in obseg selitev, saj so potekale selitve učiteljev pred začetkom novega šolskega leta. Ob tem pa je treba poudariti, da je bistveno porastlo število prošenj učiteljev za premestitev. Ta porast števila prošenj za premestitev je verjetno odraz »nenaklonjenosti okolja« do učiteljev, saj je bilo daleč največ prošenj za premestitev učiteljev pred začetkom šolskega leta 1935/1936. Pozneje se je število premestitev zmanjšalo, tako premestitev na prošnjo učitelja kot kazenskih premestitev ali upokojitev, saj je padlo s 15 % pred šolskemu letu 1935/1936 na od 7 do 10 % v naslednjih šolskih letih. Bistvena novost pa je bila, da so se premestitve opravile pred začetkom šolskega leta.⁸

Na področju šolstva je do velikih sprememb prišlo s sprejemom temeljnih zakonov v letih 1930–1931. Močno pa je šolstvo prizadela gospodarska kriza, tako da se je proračun za narodne šole od leta 1931 do 1934 zmanjšal za tretjino.⁹ Do povečanja obsega proračunov za narodne šole je prišlo šele s šolskim letom 1937/1938, ko je 3/5 sredstev za narodne šole prispevala banovina, s šolskim letom 1938/1939 pa se je še povečal delež banovine v obsegu sredstev za narodno šolstvo. Do spremembe financiranja šolstva je prišlo zaradi finančnih težav upravnih občin in slabega gospodarskega stanja. Upravne občine so bile močno zadolžene zaradi gradnje in posodobitve šolskih poslopij v dvajsetih letih. Podobno stanje je bilo v celotni Kraljevini Jugoslaviji, zato je ministrstvo sprejelo tudi to odločitev. Seveda pa je bila to že druga obremenitev banovinskih proračunov pri financira-

nasprotnik sedanjega režima in ki je le vsled protekcije prišel na to mesto«. Minister pa se je odločil, da upokoji Karla Lončarja z mesta upravnega inšpektorja. Ob tem naj dodam, da so bili odnosi med Malom in Lončarjem zelo slabi, saj Mal jeseni 1925 vložil tožbo proti Lončarju, ker je kot prosvetni inšpektor preprečil njegovo imenovanje za direktorja Narodnega muzeja. »Spor« se je razrešil z odstavitvijo Lončarja marca 1927, ko je le-ta zaprosil za daljši »bolezenski dopust«. – AJ, 66-644-1082, 1926–1927; AJ, 66-25-59, Zahtev bana Dravske banovine, 1932.

⁵ Prim. AJ, 66-102-304, št. 442/1939.

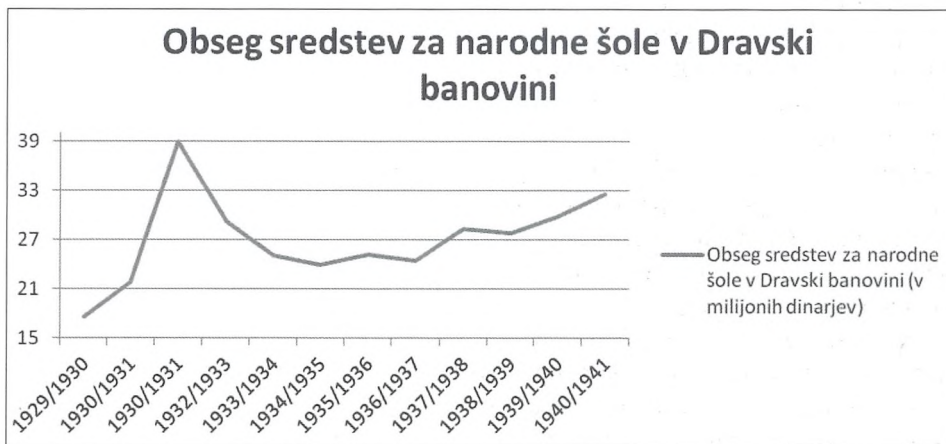
⁶ Dolenc, Kulturni boj, str. 118–131.

⁷ AJ, 66-25-59, Zahtev bana Dravske banovine, 1932.

⁸ ARS, AS 77, t.e. 8, 10-15.

⁹ ARS, AS 77, t.e. 8, Zapisnik 4. seje VI. rednega zasedanja banskega sveta 7. 2. 1935, Stenografski zapisnik.

nju ljudskega, srednjega in meščanskega šolstva. Z zakonom o ljudskih, zakonom o meščanskih šolah in zakonom o srednjih šolah, ki so bili sprejeti v letih 1930 in 1931, je država na banovine prenesla vzdrževanje šolskih stavb. Ob tem pa je prosvetno ministrstvo močno okrnilo postavko za nabavo učnih sredstev, zaradi česar je bila banska uprava prisiljena podpreti nabavo šolskih potrebščin, nabavo učnih sredstev in knjig. Po oceni bana Natlačena je prosvetno ministrstvo želelo rešiti predvsem občine v drugih delih države, ki so bile še v finančno slabšem položaju. Ban Natlačen se je bal, da bo zaradi uvedbe novega banovinskega davka prišlo do »politične demagogije« in manj skrbnega ravnanja pri vodenju investicij in nabavah. Do prenosa financiranja na banovino niso bila upravičena statutarna mesta (Celje, Ljubljana, Maribor in Ptuj).¹⁰ Banska uprava pa je s to spremembo financiranje narodnih šol izkoristila za enotno ureditev nagrad veroučiteljem. Pred tem so bile zelo velike razlike med nagradami, saj ponekod niso dobili nič, druge pa precejšnje nagrade. Določitev nagrad veroučiteljem je bil simbolna konica kulturnega boja, ki je bil najbolj izrazit v obdobju bana Marušiča.¹¹

Graf 1¹²

Problem revščine, ki jo je na podeželju kriza izostrila, pa je banska uprava poskusila reševati s povečanjem socialnih podpor, ki pa so bile relativno skromna

¹⁰ ARS, AS 77, t.e. 10, 3. seja VII. rednega zasedanja banskega sveta 19. 2. 1936, Stenografski zapisnik.

¹¹ ARS, AS 77, t.e. 11, Prosvetni oddelek kraljevske banske uprave, Poslovno poročilo za VIII. redno zasedanje banskega sveta Dravske banovine.

¹² Spominski zbornik, str. 179; ARS, AS 77, t.e. 13, 3. seja X. rednega zasedanja banskega sveta 15. 2. 1939; ARS, AS 77, t.e. 14, Zapisnik 3. seje banskega sveta 14. 2. 1940, Poslovno poročilo prosvetnega oddelka; ARS, AS 77, t.e. 16, 3. seja XIII. rednega zasedanja banskega sveta 19. 2. 1941.

postavka, in z razdeljevanjem blaga, obleke in obutve za božič.¹³ Socialna stiska pa je prizadela tudi dijake in študente. Najbolj glasno so na svoj položaj opozarjala študenti, ki so protestirali proti šolninam. Opozarjali pa so tudi na problem brezposelnih diplomantov. Reakcija oblasti se je začela v začetku leta 1937, ko je Ministrstvo prosvete predstavilo predlog za omilitev težavnega položaja mladih. Predlagali so znižanje službenih let s 35 na 30 let na srednjih šolah, zaposlovanje samo diplomantov na srednjih šolah in zasedbo vseh razpisanih mest.¹⁴

Najbolj sporen je bil predlog znižanja službenih let, ki je najbolj odmeval na univerzah, kjer je ministrstvo predlagalo upokojitev pri 65 letih ali po 35 službenih letih. Dotlej je bila predvidena upokojitev univerzitetnih profesorjev v Zakonu o univerzah s sedemdesetimi leti. Univerzitetni svet Univerze kralja Aleksandra je 9. aprila 1937 na izredni sprejel spomenico proti spremembi univerzitetnega zakona, saj so v tem ukrepi videli poseg v univerzitetno avtonomijo in rušenje ugleda univerzitetnih profesorjev oziroma znanstvenikov.¹⁵

Poudariti je treba, da težavne socialne in gospodarske razmere niso vplivale na število študentov, ampak predvsem na obseg in kakovost študija. Profesor dr. Metod Dolenc je februarja 1937 kot predsednik izpraševalne komisije za pravosodni državni izpit poslal banu Natlačenu in na Ministrstvo prosvete zaskrbljujoče poročilo o padcu znanja kandidatov. Dolenc je ugotavljal, da je število kandidatov upadlo kljub ohranitvi števila vpisanih študentov na pravnih fakulteti. Po njegovi oceni so študenti nabavili premalo (študijske) literature, preslabo obiskovali predavanja in seminarje ter so močno zavlačevali s prijavo za državni pravosodni izpit. Posebej izrazito naj bi bilo pri študentkah, ki so opravile le prvi in drugi letnik, pozneje pa se niso odločile za opravljanje izpita.¹⁶

Do izboljšanja gospodarskega položaja in s tem tudi šolskih občin je prišlo leta 1937. Izboljšanje je bilo vidno v večjem proračunu, večji zasedenosti mest učiteljev oziroma manjšem številu oddelkov brez učitelja na narodnih šolah. Zelo dobrodošel, predvsem za revne podeželske občine, pa je bil 1937 prenos financiranja iz občinskih ramen na banovinsko raven.¹⁷ Po izboljšanju gospodarskega položaja je prišlo do rasti števila šol in predvsem strukturne izpopolnjenosti šol, kot je razvidno iz tabele 1. Problem brezposelnih učiteljev je banska uprava v soglasju z ministrom rešila z drastičnim ukrepom, saj za leto 1937/1938 ni razpisala razredov na dveh državnih učiteljiščih. V naslednjem šolskem letu pa je dovolila le vpis dijakom, s čimer so želeli zmanjšati delež učiteljic v izobraževanju.¹⁸ Ob tem moram poudariti, da so bile učiteljice prve in zelo priročne tarče razprave o

¹³ Prim. ARS, AS 77, t.e. 14, Zapisnik 3. seje banskega sveta 14. 2. 1940, Poslovno poročilo prosvetnega oddelka.

¹⁴ AJ, 66-228-230, 1939, št. 31/1939.

¹⁵ AJ, 66-188-453, 1937, št. 18590/37.

¹⁶ AJ, 66-188-453, 1937, št. 4359/37.

¹⁷ ARS, AS 77, t.e. 11, Prosvetni oddelek kraljevske banske uprave, Poslovno poročilo za 8. redno zasedanje banskega sveta Dravske banovine; Spominski zbornik, str. 179–181.

¹⁸ ARS, AS 77, t.e. 12, 3. seja IX. rednega zasedanja banskega sveta 16. 2. 1938.

brezposelnih mladih učiteljih. Tako se od 1932 v zapisnikih banovinskega sveta pojavljajo predlogi (tako liberalnih kot katoliških svetnikov) o upokojevanju poročenih učiteljic. Pri tem so populistično navajali argumente o večjem koriščenju bolezenskih dopustov in manjši povezanosti z okoljem na podeželju.¹⁹ Med prvim ukrepi na prosvetnem področju moramo omeniti popravo krivic pri nameščanju učiteljev in ponovno vzpostavitev Prosvetne zveze, ki jo je ban Marušič razpustil spomladi 1933.²⁰ Ob zamenjavah po službeni potrebi, kot se je uradno imenovala kazenska premestitev, je treba poudariti, da ministrstvo ni upoštevalo vseh predlogov, ki jih je pripravila banska uprava, niti v obdobju bana Marušiča niti bana Natlačena. Najbolj poučen primer kočljivosti zamenjav, ki je sicer iz obdobja bana Marušiča – modus operandi glede kadrovskih vprašanj med slovenskimi politiki in na ministrstvu prosvete se v celotnem obdobju Kraljevine SHS/Jugoslavije bistveno ne razlikuje –, je predlog prosvetnega inšpektorja Karla Lončarja, ki je predlagal zamenjavo ravnatelja Narodnega muzeja v Ljubljani dr. Josipa Mala. Zelo znana okoliščina je bila, da je ravnatelj muzeja podpornik SLS. Minister prosvete pa se je odločil, da upokoji prosvetnega inšpektorja.²¹

Tabela 4:²² Prikaz strukturne izpolnitve narodnih šol

Struktura ljudskih šol v Dravski banovini		
	1934/1935	1940/1941
Enorazrednice	148	79 (+ 6 ambulantnih šol)
Dvorazrednice	174	189
Trirazrednice	135	120
Štirirazrednice	114	110
Petrazrednice	106	118
Šestrazrednice	144	181
Sedemrazrednice	30	64
Osemrazrednice	9	8
	860 narodnih šol	869 narodnih šol in 6 ambulantnih šol

Banska uprava pod vodstvom Marka Natlačena je bistveno spremenila odnos do manjšinskih oddelkov na narodnih šolah, predvsem nemške manjšine. Začeli so z bolj natančnim preverjanjem vpisovanja otrok, predvsem iz nacionalno mešanih zakonov. Z uredbo ministra avgusta 1934 je bila za vpis merodajna izjava očeta. Zaradi preverjanja banske uprave je število oddelkov med letoma 1935 in

¹⁹ ARS, AS 77, t.e. 11, 3. seja VIII. zasedanja banskega sveta 17. 2. 1937.

²⁰ Dolenc, Med kulturo in politiko, str. 106–114.

²¹ AJ, 66-25-59, Zahtev bana Dravske banovine, 1932.

²² ARS, AS 77, t.e. 10, 3. seja VII. rednega zasedanja banskega sveta 19. 2. 1936, Stenografski zapisnik; ARS, AS 77, t.e. 16, 3. seja XIII. rednega zasedanja banskega sveta 19. 2. 1941.

1940 upadlo od 55 (v 37 krajih) na 24 (v 19 krajih).²³ Pri tem je banska uprava posebno pozornost namenila območjem z mešano slovensko in nemško poselitvijo, zaradi česar so ponekod slovenski otroci obiskovali manjšinske oddelke. Zaradi omejevanja vpisa v manjšinske oddelke so se pritoževali predstavniki nemške manjšine. Banska uprava je tako v dopisu ministrstvu prosvete marca 1936 poročala o prizadevanjih za germanizacijo slovenske mladine, kar naj bi bila posledica gospodarske odvisnosti njihovih staršev, ki so kot tovarniški delavci delali v nemških podjetjih. Pri tem naj bi pouk potekal po smernicah Kulturbunda oziroma v nemškonacionalnem duhu. Zato je banska uprava predlagala ministrstvu, da dovoli poučevanje nemščine samo »popolno zanesljivim« državljanom in Slovincem.²⁴ S protesti glede oblikovanja nemških manjšinskih oddelkov je bila nemška manjšina na ministrstvu uspešna šele maja 1940. Takrat je prosvetni minister Božidar Maksimović izdal novo navodilo glede oblikovanja razredov, ki je bila po mnenju bana Natlačena nejasna pri vpisovanju otrok iz mešanih zakonov. Z uredbo je odločanje o vpisu otrok prišlo na ravnatelje šole. Kriterij pa je bil jezik družine. Ob tem pa je banska uprava Dravske banovine opozarjala na sistematično akcijo nemške manjšine, ki naj bi si prizadevala za vpis slovenskih otrok. Kljub opozorilom banske uprave je v veljavi ostala uredba ministra.²⁵

Veliko bolj pozorna pri vprašanju tajnega poučevanja pa so postala sreska načelstva. Marca 1936 je banska uprava notranjem ministru poročala o tajnem poučevanju, ko sta dve učiteljici na Muti, Radljah ob Dravi in Vuzenici poučevali nemške in 41 slovenskih otrok. Učni program je bil pripravljen po smernicah Kulturbunda. Sresko načelstvo je prepovedalo poučevanje, nemška manjšina pa se je zaradi tega pritožila. Banska uprava je zato v odgovoru ministrstvu za notranje zadeve zapisala, da je prepovedala poučevanje, ker gre za germanizacijo slovenske mladine. Vzrok naj bi bila gospodarska odvisnost slovenskih tovarniških delavcev, ki delajo v nemških podjetjih.²⁶ Do podobnih primerov je prihajalo tudi pozneje. Tako je junija 1938 banska uprava v Ljubljani odkrila šest učiteljic, ki so zasebno v nemščini brez dovoljenja poučevale predšolske in šoloobvezne otroke. Pri tem je pomenljivo, da je bilo pet vzgojiteljic Slovenk.²⁷

Z vprašanjem manjšinskih oddelkov je povezano vprašanje namestitvev učiteljev na narodnih šolah v obmejnem pasu. Tega vprašanja se je banska uprava aktivno in sistematično lotila v letih 1939–1910 z namestitvami mladih učiteljev.²⁸ Pred tem so namestitve v obmejnem pasu, predvsem z Avstrijo, obravnavali kot častno narodno poslanstvo.²⁹ Učitelji pa so premestitev ob mejo, na podeželje, z

²³ AJ, 66-2-5, št. 2-591/1940.

²⁴ AJ, 66-2-5, št. 2-456/1936.

²⁵ AJ, 66-2-5, št. 2-590/1940.

²⁶ AJ, 66-2-5, št. 2-456/1936.

²⁷ AJ, 66-2-5, št. 2-559/1938.

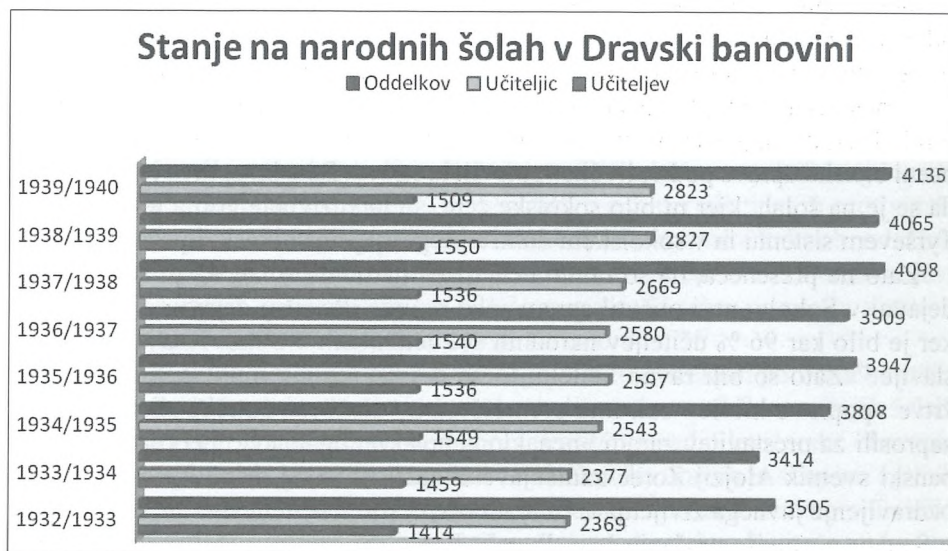
²⁸ AJ, 66-99-283, 1940, št. 22671/1940, Pritužbe zbog izvenšolske djelatnosti.

²⁹ ARS, AS 77, t.e. 10, 3. seja VII. rednega zasedanja, 19. 2. 1936, Stenografski zapisnik.

Avstrijo in Madžarsko dojemali kot kazen. Zanimiv je protest Jožefa Klekla, ki je 1934 protestiral, da se obravnava premestitev v Prekmurje kot kazen in Prekmurje kot »kazensko kolonijo«. Zaradi tega so bili premeščeni manj motivirani za poučevanje, posledično pa so bili doseženi slabši rezultati.³⁰

Del omenjenega sistematičnega pristopa je načrt ustanavljanja vrtcev v narodnostno mešanih krajih. Banska uprava je spomladi 1939 Ministrstvo prosvete prosila za materialno podporo pri ustanovitvi vrtcev na Kočevskem, Slovenskih goricah in Prekmurju. Ker so v banski upravi želeli zagotoviti umestitev postavke v državni proračun za leto 1940/1941, je načelnik prosvetnega oddelka Sušnik pisal konec junija 1939 ministru Snoju.³¹

Graf 2³²

Število oddelkov je porastlo za 18 %, število učnega osebja za 15 %, število učiteljic za 19 % in število učiteljev za 7 %. Zanimiv je predvsem porast števila učiteljic, saj so bile v tridesetih močno navzoče zahteve po upokojitvah poročenih učiteljic.

Diskurz o »premeščanju« učiteljev na narodnih šolah in njihovem poslanstvu se je v banskem svetu v tridesetih letih pojavljal neprestano. V obdobju bana Marušiča se poudarja pomen učiteljstva in njihova častna naloga (predvsem za

³⁰ ARS, AS 77, t.e. 7, 4. seja V. zasedanja banskega sveta, 8. 2. 1934, Uradni zapisnik.

³¹ AJ, 72-68-262, 1939, Pismo Lovra Sušnika Francu Snoju (30. 6. 1939).

³² ARS, AS 77, t.e. 2-6, 10-14.

obmejni pas) in njihove zunajšolsko poslanstvo.³³ V obdobju bana Natlačena pa se je poudarek prestavil na gradnjo pozitivnega odnosa med šolo in »narodom«. Pri tem naj bi imeli lokalni dejavniki (predvsem duhovniki) večji vpliv na šolo, ki so ga (v precejšnji meri) izgubili v obdobju bana Marušiča. To se je skladalo s konceptom krščanske šole, ki je bil po mnenju Cerkve odziv na brezbožno šolo. Viden izraz tega prizadevanja je bil občni zbor Krščanska šola za Slovenijo v Ljubljani, ki je potekal 4. februarja 1934 v Ljubljani. Med 200 udeleženci so bili škof Gregorij Rožman, Miha Krek in Lambert Ehrlich. Predsednik društva dr. Dermastja je poudaril pomen splošne podpore prebivalcev za šolo. Na ustanovnem zboru je bilo obravnavano vprašanje vključenosti evlucijski teorije v šolski program. Soglasno je bila sprejeta resolucija dr. Karla Capudra, da v šolo ne sodijo knjige, ki »verskonravno vzgojo podirajo s tem, da zanašajo v šolo veri in naravni resnici nasprotno trditve«.³⁴ Glavni simbolni promotor evlucijske teorije pa je bil Sokol Kraljevine Jugoslavije, zaradi česar je v letih 1933 in 1934 potekala ostra polemika.³⁵ Ta se je odraža v ostrem in odkritem spopadu Sokola in Cerkve, ki je poskušala omejiti vpisovanje v Sokol Kraljevine Jugoslavije, posebej pa otrok. Prizadevanje Cerkve je bilo uspešno predvsem med odraslimi, ki so bili po oceni banske uprave pod vplivom »gotovih krogov«. Banska uprava je poskrbela, da se je na šolah, kjer ni bilo sokolske čete, še intenzivneje gojila telovadba po Tyrševem sistemu in v sokolskem duhu s prepevanjem sokolskih pesmi.³⁶

Zato ne preseneča, da so ravno učitelji na narodnih šolah, ki so bili posebej dejavni v Sokolu, prvi občutil spremembo režima. Posebej dejavni sem zapisal, ker je bilo kar 96 % učiteljev narodnih šol včlanjenih v Sokol Kraljevine Jugoslavije.³⁷ Zato so bili ravno učitelji, ki so dejavno udeleževali v Sokolu, prve žrtve »poprave krivic« oziroma premeščeni po službeni potrebi ali pa so sami zaprosili za prestavitev zaradi »nenaklonjenosti prebivalcev«. Februarja 1936 je banski svetnik Alojzij Zoreč zamenjave označil za »vsaj delno zacelitev ran in ozdravljenje javnega življenja«.³⁸ Zaradi premestitev učiteljev je 25. marca 1936 v Senatu postavil vprašanje Ivan Pucelj. Prosветni minister Dubrivoj Strošović je od bana zahteval poročilo o premestitvah, ki pa ga je banska uprava poslala šele oktobra 1936. V odgovoru so bile prestavitve učiteljev predstavljene kot del

³³ AJ, 66-265-508, Izveštaj – banska uprava o radu učitelja na narodnom prosvetlivanju i na unapređenju domađe privrede, Ljubljana, št. 11696/34.

³⁴ AJ, 66-22-52, Resolucija 'Krščanske šole za Slovenijo', 1934.

³⁵ Josip Srebrnič: Fiat lux. Domžale 1931; prim. Željko Oset: Acceptance of modern scientific achievements in Slovene communication network: Example of evolution theory and the formation process of the slovene technical terminology. V: The role of education and universities in modernization processes in Central and South-Eastern European countries in 19th and 20th century. Ljubljana 2011, str. 195–196.

³⁶ AJ, 66-266-509, Izveštaj banske uprave u Ljubljani o radu učitelja pri Sokolu KJ, št. 56203/34.

³⁷ Prav tam.

³⁸ ARS, AS 77, t.e. 10, 3. seja VII. rednega zasedanja banskega sveta, 19. 2. 1936, Stenografski zapisnik; Tomaž Pavlin: Razvoj Sokolstva v Sloveniji med leti 1929–1941, Doktorska disertacija, Ljubljana 2000 (dalje Pavlin, Razvoj Sokolstva), str. 275–278.

rednega premeščanja brez kakršne koli skrite agende.³⁹ Na skrito in premišljeno akcijo ob premeščanju učiteljev na narodnih šolah, seveda poleg kaznovanja učiteljev, je opozarjal starešina mariborske župe Sokola Kraljevine Jugoslavije Milan Gorišek. V pismu kraljevemu namestništvu je Gorišek predstavil učiteljev in ravnateljev, dejavnih v Sokolu, zunaj urbanih središč v kraje s slabimi prometnimi povezavami označil kot sistematičen poskus rušenja sokolstva. Očitke je banska uprava zavrnila, podobno kot jih je zavrnila pred začetkom šolskega leta 1937/1938. Pozneje pa ni prišlo do pritožb, na kar je vplivalo manjše število predstavitev po službeni potrebi in spoznanje o neučinkovitosti pritožb na Ministrstvo prosvete.⁴⁰ Na zasedanju banskega sveta februarja 1937 pa načelnik prosvetnega oddelka banske uprave v svojem poročilu ni več omenjal niti sokolov niti posebnega referata za sokolstvo, ki je bil ustanovljen s 1. marcem 1933.⁴¹

Spopad med bansko upravo in sokoli pa se je preselil v javni prostor z manifestacijami moči, kar so sokoli prikazovali s telovadbo in kritičnim pisanjem o Cerkvi in klerikalizmu, banska uprava pa z onemogočanjem sokolov. Najbolj uspešna je bila banska uprava pri zmanjševanju vpliva sokolov v šolah, pogosto pa je tudi cenzorsko posegala v revijo Sokol. Zadnji udarec je banska uprava želela doseči z umikom podpore dvora sokolom v Dravski banovini. Tako je aprila 1938 ban Natlačen pisal kraljevemu namestništvu o materialistični in protiverski naravnosti sokola, ki naj bi »propagiral brezbožništvo, enako kakor brezbožniške organizacije, kojih je jedro v Moskvi«. Ban je zato pričakoval, da bo dvor javno umaknil podporo sokolom, saj naj bi bilo ravnanje le-teh v nasprotju z ustavo in naj bi povzročalo škodo ugledu dinastije Karađorđević.⁴²

V istem obdobju je banska uprava v Beograd začela pošiljati poročila o razširjenosti komunistične literature in idej med učitelji na osnovnih⁴³ in srednjih šolah, predvsem na Ptuju.⁴⁴ Do večjega števila premestitev zaradi »levičarske obravnave socialnih vprašanj« je prišlo spomladi 1939. Banska uprava je skupino agilnih komunistov med učitelji odkrila v Murski Soboti in Šoštanju. Ravno v Šaleški dolini je bil položaj najbolj problematičen, saj naj bi delovala močna skupina mladih komunistov, ki so uživali podporo pri javnih osebah. Banska uprava je zato predlagala ostre ukrepe.⁴⁵

³⁹ AJ, 66-26-60, Prediet u vezi pitanja senatorja Pucija, 1936.

⁴⁰ AJ, 66-41-80, Sokolski pokret, 1937, št. 2634/1937.

⁴¹ ARS, AS 77, t.e. 11, Prosvetni oddelek kraljevske banske uprave, Poslovno poročilo za VIII. redno zasedanje banskega sveta Dravske banovine; ARS, AS 77, t.e. 4, 3. seja III. zasedanja banskega sveta 24. 2. 1933, priloge, št. 36, Poročilo načelnika prosvetnega oddelka F. Mazija o srednjih, učiteljskih in meščanskih šolah ter poročilo o stanju in razvoju poslov banovinskega šolskega odbora z ozirom na proračunsko leto 1932/1933.

⁴² AJ, 66-99-295, 1938, Sokolsko društvo v Sloveniji, št. 49/1938; Pavlin, Razvoj Sokolstva, str. 279–341.

⁴³ AJ, 66-99-286, 1940, št. 19340/1940.

⁴⁴ AJ, 66-101-298, št. 65/2-1938.

⁴⁵ AJ, 66-22-52, št. 62/1940.

Kljub zelo kritičnim ocenam, pa banska uprava učiteljem ni uspela dokazati, da je šlo za »direktno komunistično delovanje«. Zaradi tega so se odločili za premostitve po službeni potrebi, brez omembe domnevnih komunističnih aktivnosti. Zaradi tega se je večina učiteljev pritožila. Zanimiv je zapis Marije Dittrich (roj. Žmavc), ki je bila iz Murske Sobote premeščena Kočevsko Reko. Zaradi premostitve je njena teta Marija Tekla Praprotnik pisala banu Natlačenu. V odgovoru ji je ban pojasnil, da je razlog za premostitev »slaba družba učiteljic in levičarstvo«. Marija Dittrich se ni želela preseliti, saj je imel njen mož podjetje v Murski Soboti, in je »uradno zbolela«. V pismu ministrstvu je avgusta 1939 poudarila, da je premostitev »kazen za grehe, ki ji niso znani«. Zaradi neugodnega razpleta pritožbe – uradnega zaključka pritožbe ni v gradivu – si je priskrbelo ustrezna potrdila o bolezni.⁴⁶

Spomladi 1939 pa se je tudi sicer povečalo število kazenskih premostitev in ostrih disciplinskih kazni. Največ kaznovanih je bilo na gimnaziji v Ljubljani, ko so profesorice v tretjem in četrtem razredu dovolile učenkam, da so se na predbožični dan »zavrtele« oziroma zaplesale. Kaznovane so bile tri profesorice, ki so dobile pisni ukor, saj naj bi s svojim dejanjem načele ugled profesorjev in šole. Prva se je na ministrstvo nad izrečeno kaznijo pritožila Jožica Pirc, ki je ugotavljala, da za kazen ni pravne podlage. Poudarila je, da ples v šoli ni prepovedan. Poleg tega se je sklicevala na priporočilo ministrstva, da se goji družabnost med učitelji in učenci. Banska uprava je pritožbo in obrazložitev označila kot absurdno. Minister prosvete je konec maja 1939 razveljavil sklep banske uprave.⁴⁷ Za podobne kazni je minister konec maja 1939 razveljavil kazen še za dve profesorici na državni realni gimnaziji v Ljubljani.⁴⁸ S pritožbo pa ni bil uspešen Franc Borko, profesor na nepopolni državni mešani realni gimnaziji v Mariboru, ki je ob koncu šolskega leta 1937/1938 svojim učenkam ob slovesu iz nižje gimnazije podelil svoje Pesmi iz Slovenskih gor. Med neprimernimi verzi oziroma izseki so bili v spisu omenjeni: »Tvoje telo razcveti«, »Premišljevanje«, »O Magdalena, jaz sem smrti kriva, lizala človeška sem semena«, »Otmi nas, Gospod, tonemo! Zdaj kot Onan gnojil bo še s semenom svojega rodu«. Upravno sodišče v Celju mu je za dobo šestih mesecev zmanjšalo plačo za 5 %, ministrstvo pa je kazen potrdilo.⁴⁹

Manjše kadrovske premike pa je imela politična zamenjava poleti 1935 na srednje šole; še manj pa na kadrovsko sestavo na dveh učiteljskih in meščanskih šolah, ki pa se sicer v celotnem obdobju Kraljevine Jugoslavije ne omenjata v kontekstu premostitev po službeni potrebi.⁵⁰ Poseg banske uprave pod vodstvom Natlačena je bil tudi neprimerno manjši od posega bana Marušiča. V šolskem

⁴⁶ AJ, 66-22-52, št. 93/1940.

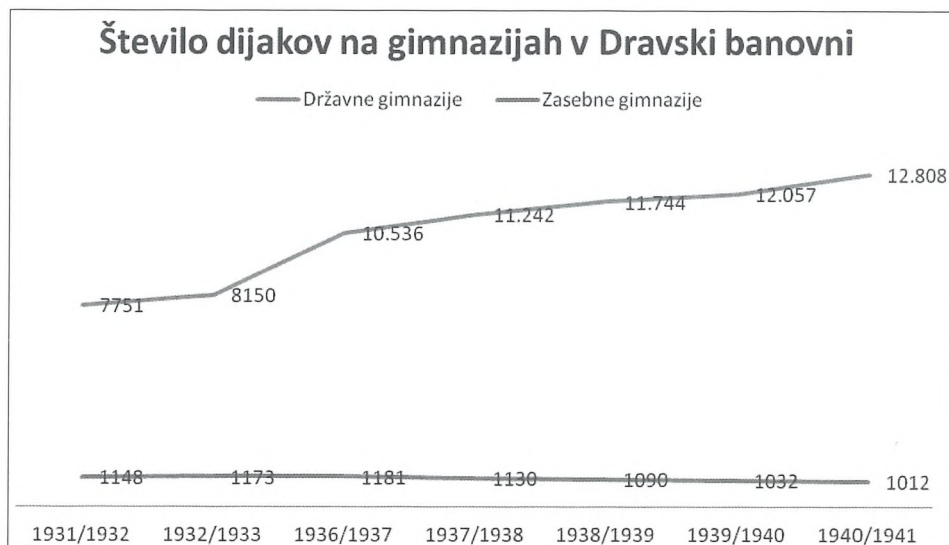
⁴⁷ AJ, 66-102-304, št. 289/1939.

⁴⁸ AJ, 66-102-304, št. 290/1939; AJ, 66-102-304, št. 291/1939.

⁴⁹ AJ, 66-112-360, Manjšinske šole, 1939.

⁵⁰ AJ, 66-228-475, 1936, št. 30138/36.

letu 1932/1933, torej prvem letu, na katerega je imel vpliv Marušič, je bilo upokojenih ali odpuščenih ali prestavljenih v druge banovine kar 21 % profesorjev in polovica direktorjev državnih gimnazij. Ob tem je treba poudariti, da je na obseg vplival tudi nov proračun 1932/1933, ki je bil prvi krizni proračun. S proračunom oziroma finančnim zakonom je bila ukinjena III. državna realna gimnazija v Ljubljani, načrtovana pa je bila tudi ukinitve višje gimnazije na Ptuj. Vendar pa ni nobenega dvoma, da je banska uprava odslovila profesorje, kot se je izrazil ban Marušič, »politično nezanesljive osebe«. ⁵¹ Glede premeščanja učitelja je pri banu Natlačenu treba omeniti poskus ukinitve državne gimnazije v Kočevju. Na ministrstvu je bil sprejet sklep o postopni ukinitvi, zaradi česar v šolskem letu 1937/1938 ni bil razpisan peti razred gimnazije. Že naslednje leto pa je bil preklican sklep o ukinitvi gimnazije. ⁵²

Graf 3⁵³

Iz grafa 2 je razvidna stabilna rast vpisa na državne srednje šole in stabilen vpis na zasebne gimnazije; do upadanja števila dijakov na zasebnih gimnazijah je prišlo s šolskim letom 1937/1938 zaradi podržavljanja zasebne (samoupravne)

⁵¹ ARS, AS 77, t.e. 4, 3. seja III. zasedanja banskega sveta 24. 2. 1933, priloge, št. 36, Poročilo načelnika prosvetnega oddelka F. Mazija o srednjih, učiteljskih in meščanskih šolah ter poročilo o stanju in razvoju poslov banovinskega šolskega odbora z ozirom na proračunsko leto 1932/33; AJ, 66-25-59, Zahtev bana Dravske banovine, 1932.

⁵² ARS, AS 77, t.e. 12, 3. seja IX. rednega zasedanja banskega sveta 16. 2. 1938, Stenografski zapisnik.

⁵³ ARS, AS 77, t.e. 2-6, 10-14.

gimnazije v Murski Soboti. Vpisu števila dijakov na državnih srednjih šolah ni sledilo urejanje prostorov. Več kot očitno je bilo neuspešno prizadevanje banske uprave, ki se je od začetka tridesetih let trudila prepričati dijake, da se na mesto na gimnazije vpišejo na meščanske šole.

Banska uprava je bila uspešna pri prizadevanju za poddržavljanje gimnazije v Murski Soboti in preoblikovanju v popolno gimnazijo s šolskim letom 1937/1938. Z začetkom šolskega leta 1936/1937 je bilo v uporabo predano novo veliko šolsko poslopje III. državne realne gimnazije v Ljubljani.⁵⁴ Pri srednjih šolah so precejšen problem predstavljali prostori in slabo vzdrževanje, pomanjkanje profesorjev oziroma nezasedena sistematizirana delovna mesta ter stalno naraščanje vpisa na srednje šole. Z zakonom o srednjih šolah je bilo vzdrževanje prostorov preneseno iz države na banovino, tako da je država skrbela za plače profesorjev in materialnih izdatkov, ki pa so bili iz v leto skromnejši. V to smer je šla tudi okrožnica ministrstva prosvete pred začetkom šolskega leta 1938/39 s katero sta se povišali obveznost profesorjev in velikost razredov.⁵⁵

Graf 4⁵⁶

Število dijakinj je rastle hitreje kot število dijakov. Na začetku tridesetih let je bilo razmerje 67 : 33, deset let pozneje pa je bilo 63 : 36, število dijakov se je povečalo za 51 %, število dijakinj pa za 78 %, povprečno pa se je vpis povečal za 57 %.

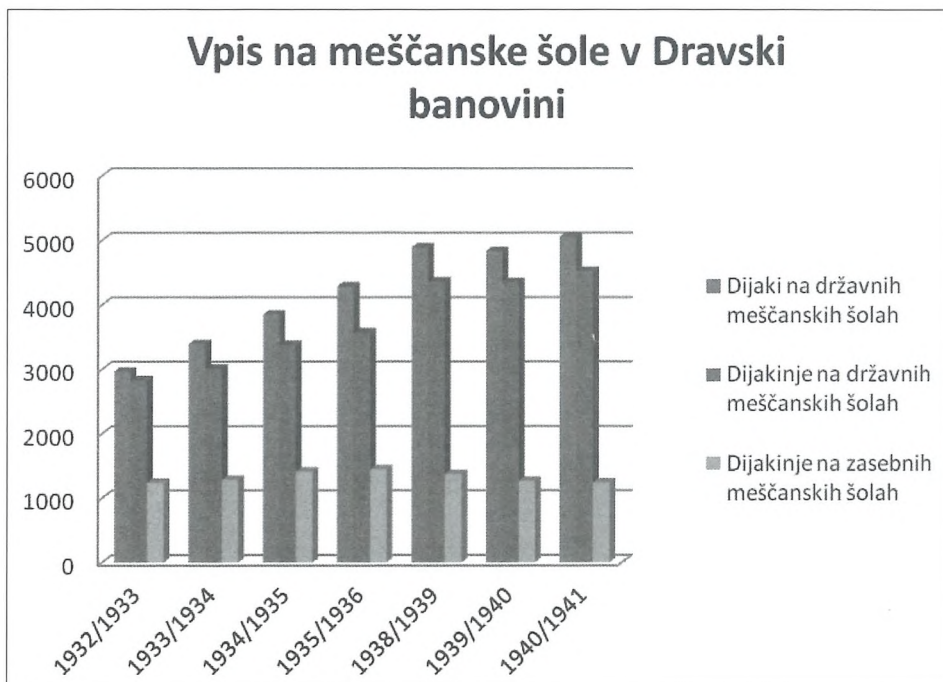
Najbolje so gospodarsko krizo preživele meščanske šole, ki so v tridesetih letih beležile stalen porast vpisa, imele pa so tudi urejen ekonomski položaj in urejene

⁵⁴ AJ, 66-228-475, 1936, št. 30138/1936.

⁵⁵ ARS, AS 77, t.e. 13, 3. seja X. rednega zasedanja banskega sveta 15. 2. 1939.

⁵⁶ ARS, AS 77, t.e. 2-6, 10-14.

učilnice. Zaradi pomanjkanja prostorov in tudi učnih moči v šolskem letu 1939/1940 niso uspele sprejeti več novih učencev. Število učnih moči je banska uprava poskušala rešiti s prošnjo za izredni kredit.⁵⁷ Državne meščanske šole so vzdrževale občine s podporo banovine, ki je prispevala dobro desetino, večino za vzdrževanje stavb in honorarne učitelje. Ob koncu leta 1934 so se morale meščanske šole odločiti, v katero smer se bodo razvijale: obrtno-industrijsko, trgovinsko ali kmetijsko. S tem se je začelo preoblikovanje meščanskih šol v strokovne, poklicne šole.⁵⁸

Graf 5⁵⁹

Vpis na državne meščanske šole je porastel za 65 %, na zasebnih šolah pa je ostal nespremenjen. Število dijakinj na zasebnih in državnih šolah je vseskozi presegalo število dijakov, ki so obiskovali izključno državne meščanske šole. Zaradi pomanjkanja prostora se je naraščanje števila dijakov zaustavilo v šolskem letu 1938/1939.

⁵⁷ ARS, AS 77, t.e. 15, 3. seja XI. zasedanja banskega sveta 14. 2. 1940.

⁵⁸ ARS, AS 77, t.e. 8, 4. seja VI. rednega zasedanja banskega sveta 7. 2. 1935.

⁵⁹ ARS, AS 77, t.e. 2-6, 10-14.

Ban Marko Natlačen v Celju ob otvoritvi Celjskega kulturnega tedna, 1. maja 1938; desno od bana celjski župan Alojzij Mihelčič.

Avtor fotografije Josip Pelikan, iz zbirke Muzeja novejšje zgodovine Celje